

DIZARTRIYALI BOLALARDA NUTQNING FONETIK TOMONINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA LOGOPEDIK ISHNING XUSUSIYATLARI

Isoqjanova Zulfizar Raxmonberdi qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika va inkluziv ta'lim fakulteti
Logopediya yonalishi 1 kurs magistratura

Tayanch so'zlar: nutq, fonematik idrok, nutqning fonetik tomoni, dizartriya, logopedik ish bosqichlari, differentsatsiya.

Bola erta yoshidanoq ona tilidan amalda foydalanishni boshlaydi, lekin u nutqini amalga oshirish usullarini tushunmaydi. O'qish va yozishni o'rganishning boshlanishi bilan u o'z nutqini tahlil qila boshlaydi va uning gaplardan iboratligini bilib oladi, ular o'z navbatida alohida so'zlardan, so'zlar - bo'g'inlardan, bo'g'inlardan - tovushlardan tuzilganligini anglaydi.

Tovushlar yozuvda harflar bilan belgilanadi. Psixologik nuqtai nazardan, o'qish va yozishni o'rganishning boshlang'ich davri bolada nutqqa yangi munosabatning shakllanishi hisoblanadi. Nutqning o'zi, uning tashqi tovush tomoni bilim predmetiga aylanadi. Shuning uchun o'qish va yozishni o'rganish davrida fonematik eshitishni rivojlantirishga, nutq oqimidagi alohida so'zlarni, so'zdagi tovushlarni farqlash qobiliyatiga katta o'rin beriladi.

K.D.Ushinskiy asarlarida savod o'rgatishning asosi sifatida tilning tovush tomoni bilan tanishishga fundamental ahamiyat bergan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar orasida dizartriya keng tarqalgan nutq buzilishi. Hozirgi vaqtda bu nutq patologiyasi nevrologik, psixologik va nutq belgilarida namoyon bo'ladigan markaziy organik kelib chiqishi murakkab sindromi sifatida qaraladi.

Dizartriya - nutq faoliyatini motorli amalga oshirish jarayonida bir nechta buzilishlarning kombinatsiyasi bilan tavsiflangan murakkab nutq buzilishi. Dizartriyadagi nutq nuqsoni tuzilishidagi etakchi simptom fonetik buzilishlar bo'lib, ular ko'pincha nutqning leksik va grammatik tuzilishining rivojlanmaganligi bilan birga keladi. Nutqning fonetik tomonining buzilishini tuzatish qiyin, nutq funksional tizimining fonematik, leksik va grammatik tarkibiy qismlarining shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi, ularning rivojlanishida ikkilamchi og'ishlarni keltirib chiqaradi.

Bu buzilishlar bolalarning maktabga borishini qiyinlashtiradi. Nutqni rivojlantirish buzilishlarini o'z vaqtida tuzatish bolalarning maktab bilimlarini o'zlashtirishga psixologik tayyorgarligining zaruriy shartidir.

Dizartriyadagi nutq buzilishlari muammosi bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fonetik buzilishlar keng tarqalgan, doimiy bo'lib, o'zlarining namoyon bo'lishida boshqa artikulyar kasalliklarga o'xshash va differensial diagnostika va tuzatishda sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Nutq va vizual material nutq tajribasini, shuningdek, har bir bolaning individual fonetik va fonematik xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlanishi kerak.

Logopedik ish talaffuz qobiliyatlarini shakllantirish, fonematik idrok etish va ovozni tahlil qilish va sintez qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Tuzatish ta'limi, shuningdek, atrof-muhit to'g'risida ma'lum bir bilim doirasini va ushbu yosh bosqichida bolalar tomonidan o'zlashtirilishi kerak bo'lgan so'z boyligi, nutq qobiliyatlarining tegishli hajmini ta'minlaydi.

Fonematik idrok etishning yaxshi rivojlanmaganligini bartaraf etish bo'yicha ishlar bosqichma-bosqich tashkil etiladi.

1-bosqich. Og'zaki nutq idrokini fonematik darajada shakllantirish.

2-bosqich. Og'zaki nutq idrokini fonologik darajada shakllantirish.

Birinchi bosqichning vazifalari:

- nutq tovushlarini tanib olishni rivojlantirish, ya'ni, sensomotor darajada og'zaki nutqni idrok etish;
- nutq-eshitish analizatorining ogohlantiruvchi funksiyasini rivojlantirish (tovushning aniq eshitish tasvirini shakllantirish);
- o'z talaffuz sifati ustidan eshitish nazoratini shakllantirish;

- fonematik funksiyalarning keyingi shakllanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish.

Ushbu bosqichda logopedik ish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi.

1 yo'nalish - Bo'g'inlarga taqlid qilish jarayonida og'zaki nutqni idrok etishni shakllantirish.

Bo'g'inlarni taqlid qilish usulini tanlash elementar (sensor-motor) darajasida tanib olish va farqlashni rivojlantirishda juda samarali, chunki bu ma'lumotlarning ortiqcha miqdorini bartaraf etishga imkon beradi. Bo'g'inlarga taqlid qilish orqali bolalar tinglash qobiliyatini rivojlantiradilar, bu tinglash va eshitish nutq materialining rivojlanishiga yordam beradi.

2 yo'nalish - To'g'ri va buzilgan tovushni farqlash jarayonida og'zaki nutqni idrok etishni shakllantirish. Birovning nutqida (kattalar yoki bola) o'zinikidan farqli nuqsonli talaffuzni tan olish. Eshitish nazoratini rivojlantirish vizual qo'llab-quvvatlash, taktil va kinestetik hislar yordamida to'g'ri artikulyar tuzilmani shakllantirish bilan parallel ravishda amalga oshiriladi.

Misol tariqasida, biz logopedik ishning ketma-ketligini keltiramiz.

S va Sh tovushlarini farqlash haqida.

1. S va Sh tovushlarining bo'g'indagi farqlanishi.

- Buning aksini ayting. Logoped bolalarga navbat bilan to'pni tashlaydi, turli tuzilishdagi bo'g'inlarni S va Sh tovushlari bilan talaffuz qiladi. To'pni ushlagan bola uni orqaga tashlaydi, bo'g'indagi tovushni o'zgartiradi: sa - sha, su - shu, asu. - ashu, aso - asho.

2. So'zlardagi S va Sh tovushlarining farqlanishi.

“Kim e'tiborliroq?” Logoped turli fonetik holatda bo'lgan S va Sh tovushlari bilan bir qator so'zlarni talaffuz qiladi. Agar so'zda S tovushi bo'lsa, bolalar ko'k doirani ko'taradilar, Sh tovushi yashil bo'ladi: sandiq, sholg'om, shavla, soat, sayl, sher, shukur, sovun kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. L.Mo'minova, M.Ayupova. Logopediya. Toshkent-1993
2. L.R.Mo'minova, N.Z.Abidova. Maxsus psixologiya. “O'ZBEKISTON FAYLASUFLARI MILLIY JAMIYATI”. Toshkent-2013.
3. M.Ayupova. Logopediya. “O'ZBEKISTON FAYLASUFLARI MILLIY JAMIYATI”. T-2007
4. T.B. Filicheva, T.B. Tumanova «Дети с фонетико-фонематичесм недоразвитием»